

Rácsodálkozás a természetre

Az ökológiai kultúra mai „helyzete”

JUHÁSZ-NAGY PÁL

*Áldjon, én Uram, a mi öcsénk, a Szél,
az Ég s a Lég s a Hó s a Hő s a derűs és borús idő,
kik által éltetsz mindent, ami él.
Áldjon, én Uram, Húgunk, a Víz,
oly tiszta, hasznos, jóleső, alázatos és kedves ő.
Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk,
ki tart és táplál minket, hogy megélnénk,
ki füvet hajt és gyümölcsöt terem és sok színes virággal élénk...
(Assisi Szent Ferenc: Canticum di Frate Sole. Dsida Jenő ford.)*

Honnan érdemes kiindulnunk?

Azt hiszem, néha hasznosabb, célravezetőbb, ha egy-egy olyan összejövetelet, mint a miénk, nem a „hivatalos címén”, hanem valamilyen szerencsésebb, szuggesztívebb rövidítéssel nevezünk meg.

Mi, néhányan, akik elkezdtünk tündődni ennek az összejövetelenek a sürgős szükségességén, ezt – egymás között – többnyire úgy tituláltuk, hogy „*mítosz-művészet-tudomány*”. Némileg másképpen mondva – s most nem félve némi vulgarizáció kockázatától sem –, itt igazában a „*hitvilág*”, az „*érzelmek világa*” és a „*tudás világa*” megnevezésű, hatalmas szellemi terepek egymást állandóan befolyásoló (és kiegészítő) kapcsolatáról van, lesz szó.

Vajon Assisi nagy szentjének bámulatos himnuszában nem ismerősen köszön-e ránk a manapság tudományosan is oly népszerű GAIA, a Földanya? Nem ismerős-e mindnyájunknak a sok „összevillanás”? – csúfabb nyelven mondva: az abiotikus és

A következő cikkek a *Környezeti nevelés – Ökológiai kultúránk* konferencia (1992. dec. 5-6.) előadásainak alapján készültek. A konferenciát szervezte: a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete.

A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium anyagi támogatása tette lehetővé, hogy a konferencia mondanivalója, állásfoglalása és a két minisztérium közötti megállapodás szövege – e lap hasábjain is – eljuthasson minden iskolába.

A konferencia előadói voltak:

Tóth Albert, a TKTE elnöke, országgyűlési képviselő,

Dobos Krisztina, az MKM államtitkára,

Juhász-Nagy Pál akadémikus, a TKTE tiszteleti elnöke, az ELTE tanára,

Vida Gábor akadémikus, az ELTE tanszékvezető tanára,

Papp Sándor, az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága elnökhelyettese, a Veszprémi Egyetem tanára,

Czakó Kálmán Dániel, az MKM tudományos munkatársa,

Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet igazgatója,

Bérczi Szaniszló, az ELTE adjunktusa,

Havas Péter, az ELTE tanszékvezető tanára,

Szóke Katalin, az Országos Közegészségügyi Intézet osztályvezető főorvosa,

Vajdovichné Visy Erzsébet, a KTM főosztályvezetője, és

Baranyi Károly, az MKM főosztályvezetője.

Lapunk jelen számában közöljük az összes – megkapott – előadás szövegét.

biotikus létezők bensőséges kapcsolata. De vajon honnan e bensőséges meghittség, a szépség? Nyilván a hit átütő erejéből és a művészi megjelenítés kvalitásából *egyszerre*; olyasmiből, hogy „*Forma dat esse rei*” (szabadabb átültetésben: a forma adja meg a dolgok lelkét); – s alighanem ez a latin mondás sűríti legjobban a művészi kifejezés lényegét.

Miről érdemes most beszélünk? Miről nem?

Talán mondani se kéne: ez a három „világ” – külön-külön is, de különösen kapcsolatukban – tengernyi literatúra, több hiper-könyvtári stúdium tárgya.

Gondolom, most elegendő éppen csak célozni arra: hány speciális tudományág bíbelődik ezekkel a terepekkel, vagy a kölcsönös kapcsolatokkal. A „hitvilággal” foglalkozik a mitográfia, számos teológiai stúdium; a művészetekkel az esztétika, az irodalomelmélet stb.; a tudományokkal, a tudományok szerepével a tudománytörténet, a tudományelmélet etc. A kölcsönös kapcsolatokkal számos filozófiai diszciplína, a művelődéstörténet (kultur-história) – és így tovább.

Az a gyanúm: most a szó szoros értelmében eleve „elvesznénk”, „saját dugánkba dőlünk”, ha túl vigyázatlanul belesétálnánk abba a temérdek szellemi csapdába, amit a „pontosítás” máskor oly vonzó igénye rak ki; ha például most elkezdenénk részletesen tündögni azon, hogy mit is mondtak a „mítoszról” a különböző teológiai, vagy szellemtörténeti iskolák (1); ha eltévelyednénk a „mi a szép?” labirintusának sokszor oly meddő járataiban (2); ha boncolgatni kezdenénk a „tudományelmélészek” sokszor rafinált, gyakran zavarba ejtően szofisztikált érveit (3).

Úgy tűnik, hogy időnként (ha tetszik, ha nem; kénytelen-kelletlen) *jobb* megelégednünk „lezserebb” – noha nyilván félreérthetőbb – szellemi keretekkel, mintsem a pontosítás vonzó – ám a meddő bolyongás kockázatát hordozó – mezeire tévedni. Az efféle döntést – gyaníthatóan – mindig bizonyos „sürgősségi szempontok” szabályozzák; alább érdemes ezekről röviden szólni.

De a legvaskosabb, legdurvább félreértéseket elkerülendő, érdemes még siettünkben is néhány egyszerűbb pontosító célzással élni. Világos, hogy a „hitvilág” túl tág fogalmába ugyanúgy belefér az „igaz hit”, mint a „babonáság” (néha csak historice elválaszthatóan); nemigen különböztethető meg az a lényeges differencia sem, ha valakiről azt mondjuk: „csak egyházas”, vagy azt, hogy „vallásos is”. Fontos, hogy a művészet már csak azért sem azonosítható az „érzelmeik világával”, mert az „előbbi világ” (a formában megjelenő érzelmeké) biztosan sokkal szűkebb, mint az utóbbi. Maga a tudomány sem jellemezhető egyszerűen a „tudással” (pl. a privát tudással); egy megismerési folyamat kapcsán adott ismeret csakis akkor válik „tudományossá”, amikor az „kommunikábilis” lesz: azaz akkor, ha valaki a tudását meggyőzően tudja másokkal is közölni.

De hát akkor: miről is érdemes ma beszélünk? Azt hiszem, elsősorban arról, hogy az emberi lét – az a személyes, ha úgy tetszik, szubjektív „credo”-m – csakis e három „világgal” lehet legalább reménybelileg „teljes”. Arról, hogy bármelyikük kiejtésével, vagy elsikkasztásával nem csupán kártékony *öncsonkítás*, elszegényítés következik be, hanem olyan fajta „arány-hibbanás” is, ami rengeteg szempontból lehet veszedelmes. Arról, hogy e három „világ” – állandóan egymást kiegészítő, egymásra referáló – szerepkörének intelligens (!) tudomásul vétele: bármely jobb oktatás-nevelés tán legfontosabb ismérve; s márcsak ezért is: ez a kulcskérdése az ökológiai kultúrának is.

Mi a legsürgősebb? Miért?

Mi, akik itt zömében tanárok, vagy biztosan olyanok vagyunk, akiknek az oktatás-nevelés igazi szívügyünk, aligha kerülhetünk meg néhány kínos, ám sokszor „közhelygyanús” észrevételt s ezek legfontosabb implikációit.

Közhelyes észrevétel: azoknak a gyerekeknek-ifjaknak, akikkel nekünk dolgunk van, a „lelkivilága” (éppen a hit – érzelem – tudás viszonyában) részlegesen, vagy teljesen más, mint a miénk. Tudomásul veszik ezt az iskolák? Az egyedüli válasz: nemigen. Igaz, amióta iskolák egyáltalán léteznek, ez a fajta „szakadék” így vagy amúgy mindig is kialakult, már csak azért is, mert a diszciplinaritás – a fegyelmeztetett gondolkodásmód – kialakítása valóban bárki számára nélkülözhetetlen.

De ha a diszciplinaritás valóban nélkülözhetetlen, akkor vajon mire utal a mára már szinte állandósult „tanügyi zűrzavar”? Mire mutat az az egész világon szinte permanensen pörgő-forgó „reform-kavalkád”, mire az új s a még újabb „rendszerek” jelentkezése? – a Waldorf-szisztémáé, meg a többié. Nem arra-e, hogy mindenütt nagy baj van az iskolák – minden iskola! – jóformán csak „ismeretközlő”, túlsággal „anyagcentrikus” beállítottságával? Csodálható-e, hogy nálunk – a hitvilág több évtizedes durva kiiktatásával, a „szabad érzelmek” drasztikus elfojtásával, a tudás rossz fajta pótvallássá álcázásával – a bajok még nagyobbak, mint másutt?

Ám ezek a bajok még ijesztőbbekké válnak akkor, ha ezeket megpróbáljuk a mai tárgyunk, az *ökológiai kultúra* sarkításában szemügyre venni. Állandóan elfelejtődik: a hitbéli, erkölcsi, érzelmi kötelékek (így: a természet tisztelete, féltése, a természet-esztétikum bámulata) igazában mindenkinél – gyereknél, felnőttél egyaránt – sokkal elsődlegesebbek, mint az ilyen-amolyan fokú tudásunk. Állandóan tudatosulásra szorulna: nincs tisztázatlanabb, zavarosabb reláció, mint a természet és az ember viszonya. A kulturhistória egyik legkeserveesebb tanulsága: ezt a tisztázást az állítólag „bölc ember” ott odázta el, ott sikkasztotta el, ahol csak megtehetette. „A természet nagy, az ember parányi” – mondta már Szent-Györgyi Albert. A természet bonyolult, a megértésünk hitvány – tehetjük ehhez, kellő alázattal (s nagyon szomorú szívvel). Következésképpen: a „csak megértésre” apelláló oktatási-nevelési forma eleve csak túl gyenge lehet, ami valósággal kiált a sokféle „gazdagítás”, például az érzelmi motivációk mozgósító szerepe után.

Valóban, kissé elnagyoltan mondvá: az ökológiai kultúra nem is más, mint a „mítosz-művészet-tudomány” az eddiginél bölcsebb s hatékonyabb összekapcsolása a természeti értékek képviselője védelmének szolgálatában; olyan képződmény, ill. vállalkozás, amelyben az eddig emlegetett három „világ” nem válik szét egymástól; az egyik sem antagonizál a másikkal; éppen ellenkezőleg: e három „világ” olyan, újfajta egységet alkot, amelynek kapcsán a tanár, vagy a kultúra másféle munkása állandóan hivatkozhat a kiegészítő szerepekre, a szerepköri csatolások fontosságára.

De a fejezetcím jelezte „sürgősségi szempontok” egyúttal már azokra a *tempókrízisekre* is utalnak, amelyek e kultúra terén még sokkal érzékenyebbek, mint egyebütt.

Nincs kritikusabb tempókrízis annál, hogy a bioszféra, a természeti értékek drasztikus pusztítása-pusztulása *sokkal gyorsabb*, mint az ismereteink gyarapodása; a destrukció erői *sokkal „hatékonyabban működnek”*, mint a mi elég nehézkes megértési folyamataink. Ráadásul: a tudományos vizsgálódás alaptermészete szerint állandóan új, újabb s egyre nehezebb kérdéseket tesz fel (esetünkben pl. a populációk stabilis koegzisztenciájára vonatkozóan); ám a felbukkanó részproblémák szaporodása ismét *sokkal gyorsabb*, mint ahogyan ezeket akár maga a tudomány – pláne a jócskán konzervatív oktatás-nevelés – tisztességesen számontarthatná.) Egy provokatív mellékkérdés: vajon hány nem „mat-fizes” tanár képes a stabilitási feltételek csínját-bínját – nem vulgarizálva, de nem is túlbonyolítva – intelligensen előadni? Még további

rAADÁSUL: a szellemi változások folyamatai mindig a lehető *leglassúbbak*; sokkal lassabbak, mint a gazdaságiak, vagy a szervezetiak. Ez a lassúság még kritikusabbá válik akkor, ha bizonyos – akár egyszerűbb – igazságok „társadalmi tudatosulására” gondolunk; arra, hogy ne csak egy-egy ország valamilyen minoritása (pl. értelmisége), hanem valóban a társadalmi majoritás jusson el az illető igazság belátására (vagy legalábbis: „átélésére”).

Mindez valóban azt jelenti, hogy az ökológiai kultúra kényszerűen lassú, nehézkes vajúdása folyton egy „csupa késés” időzavar érzésével küszködik. (Így van ez nagyjából másutt is, nemcsak nálunk; az 1990-es Mexico City-ben kiadott „világkiáltvány” azt a jellemző címet viseli, hogy „*An embryo of ecological culture*”). Mindig arra kell gondolnunk: ha ma csinálunk valami érdemít, akkor ennek a hatása alkalmasint csak egy-két évtized múlva észlelhető. Azt hiszem, egy tanárnak sohasem lenne szabad a „már késő!” érzésre hagyatkoznia (s ezzel a teendőit is ellazsálnia); kisebb-nagyobb heroizmussal, elszántsággal – „küzdeni erőnk szerint a legnemesbekért / hogy ha már így rendelteték”).

Hogyan működnek a „szerepköri csatolások”?

Bizonyos, hogy most aligha megkerülhető feladat megnéznünk – legalább néhány illusztratív célzás erejéig – hol, hogyan érintkezhet az ökológiai kultúrában az eddig is emlegetett három „világ”.

Talán felesleges is mentegetőznöm az alábbi célzások töredékes voltáért; azért, hogy esetünkben a „teljesség igényének” szokványos emlegetése még csak az „illuzórikus rémálom” címkéjével sem igen minősíthető. Némi mentségem: egy most megjelent esszéfűzér (4) írásai – remélhetően – számos olyan kérdést is érintenek, amelyekről most nemigen eshet szó.

Induljunk ki a tán egyszerűbb összefüggésekből, érzelem és ismeret, művészet és tudomány sokszor egymást is befolyásoló-ihlető kapcsolatából! Nemigen szorul semmilyen körülményes érvekre: a képzőművészeti alkotások sokasága, a természetköltészet sok darabja, vagy akár a „Lyra Florae”-típusú antológiák (5) verseinek zöme könnyen összekapcsolható az általunk tanított anyag sok részletével.

Ám azonnal érzékelendő: milyen fontos a matériánk historikuma és töbrbrétegűsége. Csokonai, Petőfi tájköltészetete például friss, eleven (óriási erény!); szinte bárki számára könnyen hozzáférhető. Egészen más a helyzet – mondjuk –, Emily Dickinson, vagy Rilke (s jó néhány „modern poéta”) természetköltészetével, amelyet szokás nehéznek, bonyolultnak, ezotérikusnak is mondani. Hogy miért? Elsősorban azért, mert itt, ebben a költészetben minden „gyors vágású és áttételes” (mint, teszem azt, József Attilánál); ha valahol, hát itt csak az s csak úgy kerül a versbe, amit sehogyan másképpen – pláne: pszeudo-tudományos prózában – elmondani nem lehet. Ám, ha valaki kellő módon elmélyül például a „Duinói Elégiák” gazdag, polifónikus áradásában, elég könnyen észreveheti: az egyik fő motívum olyan címszószorozattal jellemezhető, mint „növény-állat-ember-angyal”; ahogyan például a fügefához adresszált 6. elégia „vezérmotívuma”: a növényi és az emberi lét polarizációja.

Nagyon fontos lenne, hogy a tanár és a tanítványai közösen tündöjjenek el a képzőművészeti ábrázolások – akár a tudományos illusztrációk, vagy fényképek – sokféle csínján-bínján; annál is inkább, mert hisz a művészetek történetében a „lényegkiemelő stilizáció” és a „természethű *naturalizmus*” kiegészítő szerepe legtöbbször csak historice értékelhető. (Muszáj megjegyezni: a közelmúlt egyik legnagyobb „pedagógiai bűne” abban a kártékony folyamatban leplezhető le, ahogyan a tanügyi ostobaság a „művészettörténeti intelligenciát” fokról fokra szorította háttérbe, sőt, sorvasztotta el.) Ma, az attraktív színes albumok, a „National Geographic”-jellegű

csodafényképek örvendetes áradása idején, ismét, sőt még élesebben kérdezendő meg: mi teszi Leonardo egy-egy látszólag „elnagyolt” rajzát, Dürerék sok metszetét, Jean Audubon, vagy Csapody Vera egy-egy akvarelljét egyszerre tanulságossá és élvezetessé?

Forduljunk most már a legnehezebbnek tartott kapcsolathoz, a hitvilág és a tudás világának összefonódásához; felvillantva például olyan fogalompárokat, mint *kháosz-kozmosz*; *kháosz-logosz* (és így tovább).

Minden tanár türelmesen elmagyarázza a tanítványainak: hogyan értelmezhető a „logosz”, mint „nyelv”, közelebbről, mint „tudományos nyelv”; nem csupán a logika nevében, hanem számos szösszetételben is (így: geosz-logosz, biosz-logosz, oikosz-logosz; azaz, a geológia, a biológia, az ökológia esetében). Csakhogy a logosz mást is, jóval többet is jelent; gondolhatunk arra, hogy Goethe Faustjában a tanult humanista hogyan küszködik a János-Evangélium első mondatával, a Logosz sokféle jelentésével (a „Vulgata”-ban: „In principio erat Verbum...” – „Kezdetben vala az Ige...”). De gondolhatunk például Weöres Sándornak a Logoszhoz intézett versére („Derékig lángban láttalak...”); vagy főleg arra: több neoplatonikus filozófus, egy-két alexandriai Atya, néhány kora-gnosztikus szerint a Logosz: „Ratio Divina et Creativa”, olyan „Teremtő-Rendező Isteni Világnyelv”, amely a kháoszból kozmoszt alakít ki.

Akárhogyan is berzenkedik ez ellen az ún. „logikai” (itt: beszűkítő) érzékünk: a Logosz, akár a Kozmosz – *minimo dicendo* – zavarba ejtően sokértelmű fogalom. Ez utóbbit illetően most talán elég azt felidézni: a közismert fészkes virágzatú növényt, a *Cosmos bipinnatus*-t azért keresztelték el így, mert a genus név egyúttal elsősorban „szép”-et jelent; aminthogy a Kozmosz sem egyszerűen a „rend”, hanem valahogyan az „arányos-szép rend” (olyan fogalom tehát, amelyben – a maga módján – már a természet esztétikum élménye is tükröződik).

Dehát hogyan tartozik mindez miránk? – kérdezheti akárki. Például úgy is, hogy *Alexander von Humboldt*-ot – az ökológiai kultúra biztosan legfontosabb alapító atyját – a fenti kérdések, a mítosz-tudomány ütközése elég sokat foglalkoztatta. A francia nyelven írt, harminc-valahány kötetes, az amerikai útjáról beszámoló „magnum opus” csak részben *sensu stricto* vett útleírás (ill. enciklopedikus tudomány); ez a jeles munka elég sok spekulációt, filozófiai elmélkedést is tartalmaz (amelyet, bevallandó, manapság a kutya sem olvas; részben azért – elég baj! – mert a tekintetes tudomány „elfelejtett franciául”; részben azért – még nagyobb baj! – mert korunkban ez a fajta spekuláció eleve lebecsültetik).

Nem felejtendő: Humboldt ebben a művében – közel kétszáz éve – fedezi fel a „bioszféra makroszkopikus rendjét” (persze, nem így nevezve, hisz’ pl. a „bioszféra” fogalmának bevezetése még kb. száz évet várat magára). Ez a „szép rend” Humboldt több fejtegetésében valóban „kozmosz”, amely sajátságát ő *Leibniz* harmóniaelvével (ill. az *epi-harmoniával* – a külvilággal kialakított harmóniával) kapcsolja össze. Noha Humboldt nyilván nem gondolkodott „evolúció-dinamikusan”, mégis több elmélkedésében felbukkan az a mitikus-poetikus metafora, hogy míg a „természeti rend” (*l'ordre de la Natura*) valamilyen „kháosz-kozmosz” genezisben képzelhető el (szerinte: a „*division du travail*” – a munkamegosztás tökéletesedésével), addig a humán megismerés valamilyen „kháosz-logosz” nyomvonalon halad; fokról fokra ismerve fel e „rend” mibenlétét. A „hübrisz” is (- az aránytévesztés, a gög, az istenek elleni lázadás) Humboldt szerint e kétféle genezis megsértésével követhet el bűnt; az utóbbi esetben akkor, ha félremagyarázza, mizinterpretálja e „szép rendet”; az előbbi esetben akkor, ha az ember durván beleavatkozik „a természet rendjébe”) aminthogy Humboldt az útja során gazdag tapasztalatokra tett szert pl. az ültetvényes gazdálkodás hatására, a „*human impact*” sokféle formájára nézve; olyannyira, hogy néhány célzása valósággal megelőlegezi azt a rettenetes pusztítást, amit a technokratikus hübrisztől elvakult

„tudományos-technikai forradalom” e mizerábilis glóbuszon véghez vitt).

Készséggel elismerem persze: Humboldt izgalmasan gazdag – ám aligha tagadható: néhol elég „zavaros” – spekulációi többféle módon értékelhetők. Ám szubjektíve vidáman bevallom: magam ezeket az elmélkedéseket azért tartom különösen nagyra, mert tudni vélem: e spekulációk mi mindent, mennyi jóval későbbi felfedezést, felismerést előlegeztek meg; azért is, mert manapság – a „gondolati szekularizáció” idején –, amikor a tudományt valósággal előnti a szürke, se-íze, se-bűze cikkek légiója (made by „big science”), valóságos üdülés találkozni egy nagy szellem akár „trial and error” jellegű gondolati küszködésével.

Ugyanakkor belátható – és ezt egy megnyerően őszinte passzusában maga Humboldt is bevallja –, e „metafizikus spekulációk” a tudományosnál jóval igazibb, sikereibb porondja sokszor: a művészet. Gondoljunk most az utolérhetetlen görög tragédiákra (lévén minden tragédia valamilyen „hübrisz” büntetése); ám egyúttal arra is: mit jelent „a tragédia halála?”; miért nem lehet ma, egy tragédiákkal zsúfolt korban „igazi tragédiát” írni (6)?

De mítosz-művészet-tudomány találkozására találhatók az eddigieknél sokkal egyszerűbb példák is; ilyen kínál pl. sok-sok állat- és növénynév. Nagyon siket tanárnak, botanikus-szakbarbárnak kell lennie annak, aki – mondjuk –, abból, hogy Daphne, Iris, Adonis etc., nem hallja ki azonnal a „sűrített mitológiát”. Ám még tovább egyszerűsítve a futó tájékozódásunkat, gondolhatunk akár a magyar népi növénynevek mesteri metaforasűrítményeire, amelyek kapcsán érdemes felidézünk Csoóri Sándor egy szép esszéjének (7) egy részletét:

„...micsoda találat-nevek! Micsoda lángelméjű nyelvkészség a megkeresztelésben: fátyolkavirág, ördögmák, ördögszekér, szarkaláb, gólyahír, téltemető, bakszakáll, sóvirág, békaliliom, harmatkása, gyöngyperje, farkasalma, dudakürt... egy vaskos szótárt megtöltő nevek, amelyek egyúttal pontos jellemzések is.

A nyelvújítással kapcsolatban kétszáz esztendeje Kazinczy neve ugrik be a tudatunkba. Úgy emlegetjük a nevével jelölt mozgalmat, mint a magyar szellemi életet átrendező földmozgást. A folyamatosnak és természetesnek tekinthető 'népi nyelvújításról' azonban egyetlen *tudatosító* szót sem ejtünk. Pedig ahogy a kiragadott példák is bizonyítják, találékonyságban és érzékletességben semmivel sem esendőbb ez a nyelvújítás az irodalomtörténetinél. Már-már hajlok arra, hogy Fazekas, Földi, különösen pedig Csokonai a fűvészkedésbe, egyáltalán a botanikába nem is annyira a rousseau-izmus, mint inkább a bolondítóan szép virágnevek miatt szeret bele. Pezseg-tetik szájukban ezeket a metafora értékű neveket, mintha verssorokat mondogatnának. A gyönyörködés mellett megérezem bennük a dacot is. Debrecen és Széphalom különbségét.”

Egy jámbor kérdés: miért ne olvashatná fel ezt a passzust a biológianár? – egyúttal utalva a biológiai nevezéktan literátus vonatkozásaira is. Vagy fordítva: miért ne olvashatná fel ugyanezt az irodalomtanár? – utalva akár az Árkádia-perre is (amely háború, nolens-volens, ma is javában folyik; a kínos elevenségről mind Csoóri esszéje, mind Julow Viktor könyve (8) tanúskodik). A korántsem alaptalan gyanú: a mai iskolai gyakorlatban ezt – vagy ilyesmit – sohasem olvassa fel sem az egyik, sem a másik; nem csupán „kényelmes lustaságból”, hanem elsősorban a „szerepköri csatolások” gondos kerülése miatt sem.

Mi a „vox humana”? Quo vadis?

Igen; magam azt hiszem: a fő baj azoknak a „kereszt-célzásoknak” az elmulasztása, sőt allergiás kerülése, amelyek pedig éppen a különböző „világok” között az átjárhatóságot biztosíthatnák, tennék lehetővé.

Pedig minden tanár tudja, tapasztalhatja: nemritkán egy-egy „elszólása”, az anyagból való „kibeszélése”, akart-akaratlan célzása nagyobb hatású lehet, mint sok tudós-rendszeres prelegálása. És valóban: miért ne beszélhetne a „dögész tanár” többet és jobban a *maga* művészi élményeiről, vagy a „filosz tanár” a *saját* természeti élményeiről, vagy gondolatairól? A lényeg csak ennyi: tegyék ezt mindketten lehetőleg a „vox humana” hangján.

A „vox humana” legfőbb ismérve: az *őszinteség*, az *intellektuális becsületesség* (s ez az, amit a tanítványaink is azonnal észrevesznek, legjobban méltányolnak). Sokkal kisebb baj az, ha egy tanár „kevésbé olvasott a szakterületén kívül” (ám őszintén tájékozódni vágyik), mint az, ha – rossz fajta önvédelemből – a korlátaiból még felemás s nagyképű sikket is fabrikálgat, és elutasító megjegyzéseket tesz olyanra, amit nem is ismer igazán.

De a „vox humana” hatásköre alkalmasint messze túlnyúlik akár az iskolákon, az oktatás-nevelés kérdésein is. Mi a legnagyobb gátja az ökológiai kultúra szélesebb körű elfogadtatásának. Az a gyanú: a *közöny*; az a fajta félelmes társadalmi közömbösség, ami mindig más fajta célokat (pro primo: a pénzért való loholást) rakja valamilyen gyanús prioritási lista élére. Mi a közöny fő ellenszere, ellentéte? Nyilván: a kíváncsiság; a talán legfontosabb gyermek-erény. Hogyan is fogalmazta meg ezt az örök infantilis nagy művész, Weöres Sándor? „Gyermekszemmel nézzél szerte, / s máris nem vagy vakság verte.”

Nagyon egyszerűen mondvá: az ökológiai kultúra legerősebb alfája: a *kíváncsi rácsodálkozás a természetre*; minden más – így akár a tudományos, akár a művészi „kibontás” – már ebből az alapérzésből következik. Fontos tudnunk: a csodálkozás és a csoda rokon fogalmak, és nincs kártékonyabb pedagógia annál, mint az, ami a csodák létét „lehazudja” és a csodálkozás képességét „sikerrel” sorvasztja el. Éppen ellenkezőleg: nincs fontosabb tanári feladat e rácsodálkozás bátorításánál, majd a „kibontásnál” nyújtott segítségnél; – téve mindezt mindig a „vox humana” hullámhosszán.

JEGYZET

(1) A mítosz-fogalom nehézségéről a kételkedő Olvasó már akkor meggyőződhet, ha megnézi pl. Kerényi Károly könyvét és Szentkuthy Miklós kötetének tanulmányát s keservesen mulatságos függelékét:

Kerényi Károly: *Mi a mitológia?* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1988.

Szentkuthy Miklós: *Múzsák testamentuma.* Magvető, Bp. 1985.

(2) Például:

Baránszky-Jób László: *A művészi érték világa.* Magvető, Bp. 1987.

Mezei Árpád: *Elméletek és művészek.* Gondolat, Bp. 1984.

(3) A „tudományos forradalmak” stb. értékeléséről a legjobb magyar könyv:

Fehér M.: *A tudományfejlődés kérdőjelei.* Akadémiai K. Bp. 1983.

(4) *Juhász-Nagy Pál: Vázlatok az ökológiai kultúra tematikájához.* Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Bp. 1992.

(5) *Surányi D.: Lyra Florae.* Tankönyvkiadó, Bp. 1989.

(6) A „kháosz-kozmosz”-tematikára egészen kivételes minőségű könyv:

Földényi F. László: *A Medusa pillantása.* Lánchíd Kiadó, Bp. 1990.

A tragédia elméletéről:

Steiner, G.: *A tragédia halála.* Európa, Bp. 1971.

Steiner, G.: *Örök Antigone.* Európa, Bp. 1990.

(7) *Csoóri Sándor: Egy csokonais pillanat.* In: „A félig bevallott élet”. Magvető, Bp. 1982.

(8) *Julow, Viktor: Arkádia körül.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1975.